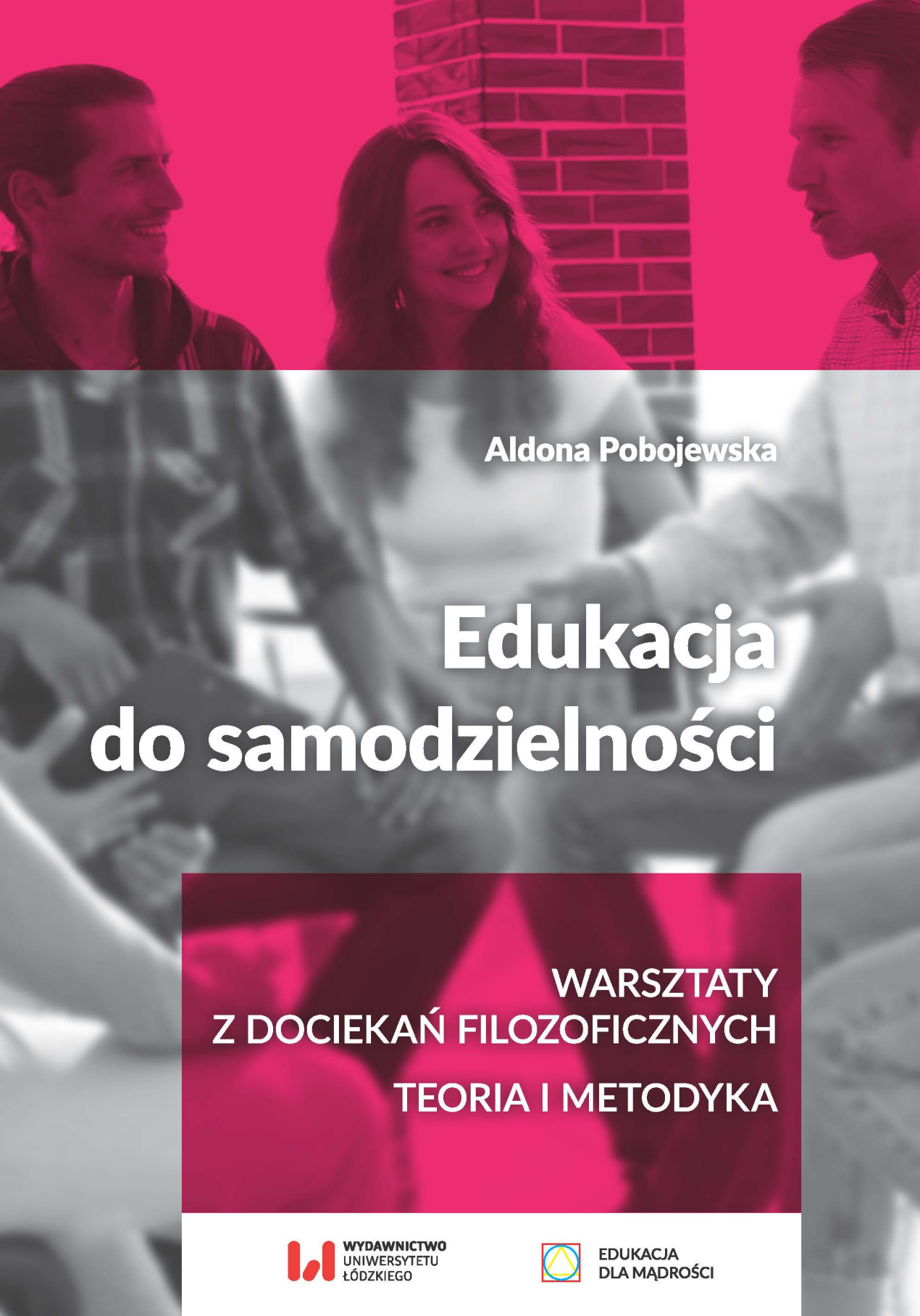

Aldona Pobojevska

Edukacja do samodzielności

WARSZTATY
Z DOCIEKAŃ FILOZOFICZNYCH
TEORIA I METODYKA

Aldona Pobjewska

Edukacja do samodzielności

**WARSZTATY
Z DOCIEKAŃ FILOZOFICZNYCH
TEORIA I METODYKA**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Aldona Pobjewska

Edukacja do samodzielności

**WARSZTATY
Z DOCIEKAŃ FILOZOFICZNYCH
TEORIA I METODYKA**

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**
Łódź 2019

 **EDUKACJA
DLA MĄDROŚCI**

Aldona Pobjewska – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Filozofii
Katedra Filozofii Współczesnej, 90-131 Łódź, ul. Lindleya 3/5

RECENZENT

Maciej Woźniczka

REDAKTOR INICJUJĄCY

Beata Koźniewska

REDAKTOR

Tomasz Baudysz

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/depositedhar

© Copyright by Aldona Pobjewska, Łódź 2019

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2019

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.08624.18.0.M

Ark. wyd. 16,5; ark. druk. 17,75

ISBN 978-83-8142-380-9

e-ISBN 978-83-8142-381-6

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Julkowi

Spis treści

WSTĘP	13
Problematyka książki	13
Powody i cele napisania tej książki	14
Specyfika i efekty proponowanej metody (WDF)	15
Zakres zastosowania WDF	17
Adresaci książki	18
Perspektywa ujęcia tematu i wynikające z niej ograniczenia. . .	18
Kompozycja książki	19
Strategia wywodu	19
Moja droga do tej książki	22
Własne teksty wykorzystane w książce	26
Podziękowania	27
 CZĘŚĆ I. TEORIA	 31
Rozdział 1	
EDUKACJA WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE	33
1.1. Wizja edukacji	34
1.2. Współczesny oraz przyszły świat a jednostka	36
1.2.1. Główne obszary zmian	36
1.2.2. Sytuacja jednostki	39
1.3. Kompetencje wymagane od współczesnych	41
1.3.1. Rozumienie świata	42
1.4. Aktualny obraz edukacji	43
1.4.1. Deklarowane cele	43
1.4.2. Raport z badań	44
1.4.3. Dominujące metody i strategie	46
1.4.4. Diagnoza	49
1.5. Podsumowanie: zadania współczesnej edukacji	51

Rozdział 2	
FILOZOFOWANIE	55
2.1. Dwoistość ujmowania filozofii	57
2.2. Filozofowanie – charakterystyka	61
2.2.1. Filozofowanie jako rozumowanie	61
2.2.2. Filozofowanie jako myślenie racjonalne (antyirracjonalne)	64
2.2.3. Swoistość filozofowania	66
2.2.3.1. Samozwrotność – krytycyzm	66
2.2.3.2. Samozwrotność – krytyczność	69
2.2.3.3. Różnozałożeniowość	71
2.2.3.4. Holistyczna optyka oglądu	73
2.2.3.5. Teoretyczność	74
2.2.3.6. Historyczność	76
2.2.3.7. Dialogiczność	77
2.3. Podsumowanie	79
2.3.1. Wyjściowe kompetencje filozofowania	80
2.3.1.1. Zdziwienie i załamanie się poczucia oczywistości	80
2.3.1.2. Świadomość własnej niewiedzy i podważenie „dogmatycznej pewności siebie”	81
2.3.1.3. Zdolność zapytywania	82
2.3.1.4. Postawa dialogiczna	82
Rozdział 3	
DIALOG – NARZĘDZIE FILOZOFOWANIA	
(w kontekście edukacji)	85
3.1. Pierwowzór dialogu – dialog sokratejski	87
3.1.1. Cel	89
3.1.2. Punkt wyjścia	91
3.1.3. Środki	93
3.1.4. Specyfika	93
3.2. Dialog intelektualny	94
3.2.1. Cel	94
3.2.2. Punkt wyjścia	95
3.2.3. Przebieg	97
3.2.4. Efekt	100
3.3. Dialog egzystencjalny	102
3.3.1. Cel	103
3.3.2. Punkt wyjścia	103
3.3.3. Przebieg	104

3.3.4. Efekt.....	105
3.4. Podsumowanie.....	106
Rozdział 4	
WARSZTATY Z DOCIEKAŃ FILOZOFICZNYCH. TEORIA ...	111
4.1. Wstępna charakterystyka	112
4.2. Geneza	115
4.3. Historia.	118
4.4. Obszary zastosowania WDF	121
4.5. Założenia	125
4.5.1. Filozoficzne	125
4.5.1.1. Antropologiczne.....	125
4.5.1.2. Metafilozoficzne.....	131
4.5.1.3. Ontologiczne.....	132
4.5.1.4. Epistemologiczne	133
4.5.2. Psychologiczne	136
4.5.3. Metodologiczne.....	138
4.6. Podsumowanie.....	141
Rozdział 5	
WARSZTATY Z DOCIEKAŃ FILOZOFICZNYCH. ETYKA	143
5.1. Stanowisko etyczne prezentowane przez Lipmana	144
5.1.1. Trzy argumenty przeciw postawie kodeksowej	146
5.1.1.1. Stosunek do obligatoryjności wartości i norm.....	146
5.1.1.2. Obraz moralnej rzeczywistości.....	149
5.1.1.3. Położenie i wizja podmiotu moralnego	149
5.1.2. Powinności podmiotu moralnego.....	151
5.1.2.1. Przed decyzją	151
5.1.2.2. Przy podejmowaniu decyzji.....	153
5.1.2.3. Po decyzji.....	155
5.1.3. Kompetencje podmiotu moralnego	156
5.1.4. Wychowanie moralne	158
5.2. Lipmanowska strategia edukacji etycznej (WDF)	160
5.2.1. Narzędzia moralnego wychowania	160
5.2.1.1. Dialog uczniów	161
5.2.1.2. Wiara w moralny potencjał wychowanków	162
5.2.1.3. Przykład dawany przez wychowawców	163
5.2.2. Oświeceniowy efekt dociekań filozoficznych	165
5.3. Dociekania filozoficzne a relatywizm etyczny (sytuacjo-	
nizm).....	165

5.3.1. Co to jest sytuacjonizm?	166
5.3.1.1. Pierwsze uściślenie: relatywizm etyczny ...	166
5.3.1.2. Drugie uściślenie: subiektywistyczny relatywizm etyczny.....	167
5.3.1.3. Trzecie uściślenie: sytuacjonizm.....	169
5.3.2. Program Lipmana a sytuacjonizm	170
5.3.3. Program Lipmana a „beztreściowa wolność” w sferze etycznej.....	175
5.4. Podsumowanie	177
CZĘŚĆ II. METODYKA	181
Rozdział 6	
WARSZTATY Z DOCIEKAŃ FILOZOFICZNYCH. METODYKA	183
6.1. Klimat zajęć.....	184
6.1.1. Czynniki sytuacyjne	184
6.1.2. Czynniki psychologiczne	187
6.1.2.1. Zasady zachowania się na WDF	187
6.1.2.2. Postawa prowadzącego	189
6.2. Struktura warsztatu	191
6.2.1. „Lodołamacz”	192
6.2.2. Materiał do dociekań.....	196
6.2.2.1. Ćwiczenia	196
6.2.2.2. Tekst	199
6.2.3. Zbieranie pytań i problemów	200
6.2.3.1. Rodzaje pytań	201
6.2.3.2. Myślenie pytajne.....	203
6.2.3.3. Działania prowadzącego	208
6.2.4. Wybór tematu dociekań	209
6.2.5. Dociekania filozoficzne.....	210
6.2.5.1. Rozpoczynanie dociekań	211
6.2.5.2. Cechy stanowiące o filozoficzności dociekań.....	211
6.2.5.3. Działania prowadzącego.....	218
6.2.5.4. Korzyści płynące z uczestnictwa w dociekaniach.....	219
6.2.6. Zakończenie warsztatów.....	223
6.2.7. Ewaluacja	224
6.2.8. Tryb otwarty i zamknięty warsztatów	226
6.3. Podsumowanie	227

Rozdział 7

ROLA PROWADZĄCEGO – DYREKTYWA WYCOFANIA SIĘ Z MERYTORYCZNEJ WARSTWY DIALOGU	231
7.1. Przesłanki tytułowej dyrektywy	232
7.2. Respektowanie tytułowej dyrektywy w kolejnych fazach WDF	234
7.2.1. Przygotowanie do dociekań	235
7.2.2. Trwanie dociekań	237
7.2.3. Zakończenie dociekań	241
7.3. Krytyka tytułowego zalecenia i odpowiedź na nią	241
7.3.1. Wprowadzanie w stan chaosu światopoglądowego ..	242
7.3.2. Skłanianie do amoralizmu	244
7.3.3. Indoktrynowanie	245
7.3.3.1. Co to jest indoktrynacja?	246
7.3.3.2. Relacja między edukacją a indoktrynacją ..	247
7.3.3.3. Niezbędny zakres indoktrynacji	248
7.3.3.4. Indoktrynacja a WDF	249
7.3.4. Podważanie autorytetów	250
7.3.4.1. Czym jest autorytet?	250
7.3.4.2. Autorytet a WDF	254
7.4. Podsumowanie	256
 ZAKOŃCZENIE	 259
 LITERATURA PRZYWOŁANA W TEKŚCIE	 265
 SPIS SCHEMATÓW I TABEL	 281
 OD REDAKCJI	 283

Wstęp

Edukacja nie odbywa się w pomieszczeniach komisji parlamentarnych ani w przemowach polityków. Jest tym, co ma miejsce między uczniami a nauczycielami.

Ken Robinson

Problematyka książki

Edukacja jest zawsze otwartym zadaniem. Powinniśmy bowiem nieustannie poszukiwać odpowiedzi na pytanie, w którą stronę ma ona zmierzać i jak skutecznie realizować jej aktualne cele. Musimy przy tym uwzględniać zarówno możliwości i potrzeby podopiecznych, jak i specyfikę świata, w którym żyją i w którym przyjdzie im żyć. W leżącej przed Państwem publikacji te właśnie kwestie czynię przedmiotem namysłu. Nakreślam **obraz edukacji** uwzględniający wymogi stawiane jej przez współczesność, wskazuję **luki** w obecnych realizacjach tej wizji oraz przedkładam **anti-dotum** na ten stan rzeczy.

Twierdzę (i uzasadniam ten pogląd), że w dzisiejszym zmieniającym się świecie jednym z głównych celów szkolnictwa powinno być wyrobienie u wychowanków **intelektualnej i moralnej samodzielności** oraz **kompetencji prospołecznych**. Na kolejnych stronach przedstawiam narzędzie, które umożliwia realizację tego zadania. Instrument ten jest moją autorską modyfikacją projektu Matthew Lipmana „Filozofia dla dzieci” (Philosophy for Children, w skrócie P4C). Zachowuję więc istotę pierwowzoru, a zmiany, które wprowadzam, są w istocie niewielkie i dotyczą głównie terminologii oraz zabiegów metodycznych.

Proponuję zatem inną nazwę dla tego przedsięwzięcia: **warsztaty z dociekań filozoficznych** (w skrócie **WDF**). To nowe określenie, w przeciwieństwie do Lipmanowskiego, nie odsyła do żadnej grupy wiekowej i tym samym sygnalizuje uniwersalny charakter omawianej metody. Nadaje się ona bowiem do pracy ze wszystkimi, poczynając od przedszkolaków, a na seniorach kończąc. Dokonane przeze mnie przekształcenia Lipmanowskiego projektu przystosowują go do polskich realiów i wzmacniają jego warsztatowy charakter.

Powody i cele napisania tej książki

Do napisania monografii poświęconej WDF skłonił mnie niedostatek w polskojęzycznej literaturze proponowanych nauczycielom i wychowawcom narzędzi do realizacji ważnych zadań stawianych dzisiaj przed edukacją. Chodzi o instrumenty pozwalające wypełniać jej pozaerudycyjny cel, jakim jest przygotowanie podopiecznych (na każdym szczeblu szkolnictwa) do intelektualnej i moralnej samodzielności – co ściśle wiąże się z kształtowaniem u nich tzw. **kompetencji miękkich**. Między innymi¹ w następstwie przywołanego braku szkoły wszystkich typów kładą, podobnie jak w przeszłości, nacisk głównie na przekazywanie wiedzy (podręcznikowych faktów). W związku z tym również niezmiennie od stuleci stosuje się w ogromnej mierze, szczególnie na wyższych poziomach edukacji, te same metody dydaktyczne i wychowawcze. Mają one przede wszystkim charakter podawczy, wymagający od ucznia czy studenta przede wszystkim odtwarzania przekazywanego materiału, co wprawdzie ćwiczy pamięć, ale już nie intelektualną autonomię wychowanków. Nawet rozpowszechnione (głównie w nauczaniu początkowym) metody aktywizujące tylko w ograniczonym zakresie kształtują samodzielność uczniów, ponieważ najczęściej działaniami dzieci steruje nauczyciel, decydując także o wyniku ich aktywności. W konsekwencji rozbieżności istotnych celów (kształtowania samodzielności oraz kompetencji miękkich) i przebiegu edukacji (koncentracji na przekazie informacji) jej absolwenci są nieprzygotowani do spełnienia wymogów, jakie stawia przed nimi

¹ Istnieją również inne przyczyny tego stanu rzeczy: przeładowane podstawy programowe, tradycja nauczania, nadmierne obciążenie nauczycieli obowiązkami sprawozdawczymi itd.

współczesność. Dzisiaj bowiem – w czasach zachodzących niezwykle szybko i sięgających prawie wszystkich sfer życia transformacji – ludziom niezbędna jest, oprócz wiedzy, intelektualna i moralna samodzielność, plastyczność, innowacyjność, umiejętność komunikacji, współpracy itd., czyli dysponowanie tzw. miękkimi kompetencjami.

W książce przedstawiam relatywnie prosty i tani sposób zniewelowania wskazanego powyżej rozdźwięku. Upowszechnienie WDF nie wymaga bowiem nakładu dużych środków. Wystarczy przeszkolenie nauczycieli i wychowawców w zakresie posługiwania się tą metodą. Podkreślę, że **WDF nie mają na celu zastąpienia innych narzędzi dydaktycznych, lecz uzupełnienie ich palety**. Aby umożliwić włączenie tej metody do repertuaru profesjonalnych działań pedagogów, obok przedstawienia jej teoretycznych podstaw, zamieszczam wskazówki, jak ją stosować.

Specyfika i efekty proponowanej metody (WDF)

Warsztaty z dociekań filozoficznych są metodą edukacyjną służącą – mówiąc najogólniej – wyrabianiu u ich uczestników **umiejętności, motywacji oraz poznawczych i społecznych postaw** związanych z uzyskaniem intelektualnej i moralnej samodzielności. Kształtują bowiem:

- nawyk samodzielnego, poprawnego rozumowania;
- świadomość własnej niewiedzy;
- zainteresowanie światem (ciekawość poznawczą) i dążenie do jego rozumienia;
- wrażliwość moralną i intelektualną;
- sztukę stawiania pytań i potrzebę szukania na nie odpowiedzi;
- umiejętność całościowego spojrzenia na zagadnienie;
- zdolność operowania posiadaną wiedzą (umiejętność syntezy, analizy, wnioskowania);
- sprawność w formułowaniu i argumentowaniu własnego stanowiska oraz odwagę w wyrażaniu go;
- krytyczne myślenie (dostrzeganie założeń tkwiących u podstaw informacji);
- wiarę we własne możliwości intelektualne i wzmacniają poczucie własnej wartości;
- śmiałość w tworzeniu rozwiązań teoretycznych (w rozwiązywaniu problemów);

- świadomość istnienia wielu uzasadnionych rozwiązań danego problemu;
- zdolność przewidywania konsekwencji własnego działania i brania za nie odpowiedzialności;
- wyobraźnię, kreatywność, innowacyjność (co redukuje stereotypowość myślenia);
- otwartość na inność, empatię i tolerancję;
- umiejętność prowadzenia komunikacji dialogicznej (uwważnego słuchania i rozsądnego mówienia) oraz współpracy z grupą².

Narzędziami stosowanymi w ramach WDF do uzyskania powyższych efektów są **refleksja i dialog**. Wskutek stworzenia odpowiedniej sytuacji edukacyjnej uczestnicy tych zajęć podejmują rozmowę i prowadzą ją między sobą, poszukując odpowiedzi na postawione przez nich samych otwarte pytanie problemowe. Powtórzę, uczniowie/studenci/seniorzy toczą dialog w swoim gronie (bez merytorycznego udziału osoby prowadzącej), przebiega on zatem na ich poziomie intelektualnym i z użyciem stosowanej przez nich terminologii, co ułatwia im orientację w rozwiązywanej problematyce. Oddanie głosu uczestnikom warsztatów wychodzi naprzeciw ludzkim potrzebom dzielenia się poglądami z innymi, bycia wysłuchanym i rozumianym.

Dialog oraz towarzysząca mu refleksja porządkują myśli, dzięki czemu pozwalają również lepiej rozumieć siebie i otaczający świat. Ponadto sprzyjają one przełamywaniu hermetyczności własnego obrazu rzeczywistości i uwrażliwiają na drugą osobę, gdyż poznając rozmaite stanowiska swoich rozmówców, uświadamiamy sobie inne punkty widzenia i stojące za nimi racje.

Stosowanie warsztatów z dociekań filozoficznych przynosi ponadto taką korzyść, że **kszałcą one wszystkich, a nie tylko bardziej uzdolnionych uczestników zajęć**, co pomaga znieść edukacyjne nierówności. Ponadto praca tą metodą niezmiernie uatrakcyjniła zajęcia, polepsza atmosferę w grupie i ukazuje inne niż tradycyjne oblicze edukacji.

Już wymienione powyżej potencjalne efekty WDF pozwalają uznać tę metodę za narzędzie wychowania do demokracji.

² Listę przytoczonych tu kompetencji sporządziłam nie tylko na bazie lektur, ale również na podstawie ankiet ewaluacyjnych, które od początku realizacji tych zajęć przeprowadzam z ich uczestnikami.

Zakres zastosowania WDF

Warsztaty z dociekań filozoficznych można wykorzystywać **na wszystkich poziomach** nauczania od przedszkola do uniwersytetu trzeciego wieku, we wszystkich typach szkół i uczelni, jak też w innych placówkach edukacyjnych czy wychowawczych (domach poprawczych, domach kultury, szkołach językowych, podczas realizacji projektów itp.). Pełnią bowiem swoją rolę niezależnie od wieku i poziomu intelektualnego uczestników, co jest niezmiernie istotne w dobie kształcenia przez całe życie (*life-long learning*).

WDF można stosować również na zajęciach świetlicowych czy fakultatywnych. Można prowadzić tą metodą zarówno odrębne lekcje, jak i używać tylko jej elementów. Swoją uniwersalność WDF zawdzięczają temu, że są usystematyzowanym (metodycznym) sposobem prowadzenia zajęć, który edukacyjne funkcje realizuje dzięki formie, a nie wkładanej w nią treści (tę należy dostosować do poziomu grupy).

WDF służą do wstępnego namysłu nad problemami ogólnymi związanymi z daną dziedziną. Przykładowo: na fizyce – może to być refleksja dotycząca czasu, przestrzeni czy przyczynowości; na matematyce – sposobu istnienia liczby czy odniesienia równań matematycznych do rzeczywistości; na biologii – swoistości istoty żywej, środowiska; na historii – roli tradycji, postępu, państwa, narodu, zmian dziejowych, patriotyzmu; na językach obcych – funkcji języka oraz jego relacji ze światem rzeczy i myśli, translacji, interpretacji; na plastyce – piękna, sztuki; na lekcjach wychowawczych i świetlicowych – tolerancji, przyjaźni, miłości, moralności, edukacji; na wszystkich zajęciach – nauki, jej znaczenia, metod, ich efektu i ograniczeń itd.; na języku polskim – wszystkich wymienionych powyżej problemów, a także wielu innych, jeżeli pojawią się w omawianych lekturach.

WDF doskonale sprawdzają się na zajęciach z etyki. Prowadzony tą metodą namysł nad sytuacjami moralnymi służy bowiem uświadomieniu uczestnikom złożoności i specyfiki wymiaru moralności.

Wartością naddaną dla osób biegłych w pracy metodą WDF jest możliwość wykorzystania jej do prowadzenia różnego rodzaju debat, paneli czy zebrań, jak i w codziennej komunikacji na gruncie zawodowym oraz prywatnym.

Adresaci książki

Ze względu na szeroki zakres zastosowania WDF niniejsze opracowanie jest przeznaczone **dla nauczycieli wszystkich szczebli i typów edukacji, dla pracowników placówek wychowawczych, tj. pedagogów i psychologów, jak również dla trenerów prowadzących różnego rodzaju warsztaty**. Książkę kieruję do tych, którzy poszukują narzędzi do wdrażania podopiecznych do intelektualnej i moralnej samodzielności oraz wyrabiania u nich kompetencji miękkich. Nadmienię, że stosowanie omawianej metody nie wymaga od prowadzącego dogłębnej znajomości filozofii.

Warsztaty z dociekań filozoficznych pozwalają oddać głos uczestnikom. Gwarantuje to, że rozmowa będzie przebiegać na prezentowanym przez nich poziomie wiedzy i słownictwa, jak również da im szansę wykorzystać posiadane wiadomości i zdolności. To właśnie dlatego metoda ta przynosi nieocenione profity podczas pracy z dorosłymi w ramach studiów podyplomowych, szkoleń, kursów, warsztatów ewaluacyjnych itp.

Niniejsza książka ze wszech miar przyda się nauczycielom etyki. Rozważanie metodą WDF wybranych tematów z zakresu tej dziedziny stanowi bowiem dla jednostki swoistą praktykę, ćwiczenie w dostrzeganiu specyfiki sytuacji moralnych, przewidywaniu konsekwencji swoich czynów i podejmowaniu decyzji.

Lekturę tej publikacji rekomenduję tym, którzy szukają metod pozwalających: dobrze uczyć każdego, a nie tylko zdolnych uczniów, rozwijać i uwrażliwiać podopiecznych pod względem poznawczym i społecznym czy tworzyć dobry klimat w grupie.

Na marginesie zaznaczę, że nabycie przez uczniów czy studentów wymienionych powyżej kompetencji jest wskazywane jako cel kształcenia ogólnego na wszystkich poziomach edukacji i wymagane jako efekt wielu różnych zajęć.

Perspektywa oglądu tematu i wynikające z niej ograniczenia

Prowadzone przeze mnie rozważania mają charakter interdyscyplinarny – dotyczą mianowicie problematyki z pogranicza filozofii, psychologii i pedagogiki. Ze względu na moje wykształcenie oraz praktykę nauczycielską książka prezentuje punkt widzenia filozofa. Może to wyjaśniać ewentualne niedociągnięcia z zakresu

innych dyscyplin oraz nieobecność w bibliografii kluczowych dla nich lektur. Nie aspiruję jednak w tej książce do wyczerpania prezentowanego tematu.

Kompozycja książki

W studium tym staram się pogodzić ze sobą dwie perspektywy prezentacji warsztatów z dociekań filozoficznych: **teoretyczną i metodyczną**. Poświęcam im odrębne części. Pierwsza, zatytułowana *Teoria*, ma charakter analityczny. Ukazuję w niej wielopiętrową podbudowę teoretyczną omawianej metody, poczynając od założeń filozoficznych przez psychologiczne i metodologiczne. Druga część, *Metodyka*, zawiera wskazówki i rozwiązania przydatne do prowadzenia warsztatów. Oba te podejścia uzupełniają się i wzajemnie oświetlają, co pozwala lepiej je zrozumieć. Teoria zostaje bowiem przełożona na metodykę, a poszczególne zabiegi dydaktyczne znajdują swoje uzasadnienie w warstwie teoretycznej. Podaję zatem nie tylko wskazówki, jak posługiwać się omawianą metodą, ale tłumaczę, dlaczego należy postępować tak, a nie inaczej. Niemniej każdą z tych części oraz ich poszczególne rozdziały można czytać oddzielnie. **Praktykom rekomenduję rozpoczynanie lektury od części metodycznej** i ewentualne uzupełnianie jej kwestiami teoretycznymi.

Fakt, że opracowanie WDF przygotowywałam z myślą o **nauczycielach wszystkich przedmiotów**, ma swoje konsekwencje w treści i w formie. Starałam się nie używać zaawansowanej filozoficznej terminologii i pisać zrozumiałym językiem. Uwzględniając różny stopień wtajemniczenia Czytelników w problematykę filozoficzną, pedagogiczną czy metodyczną, wiele kwestii uzupełniających poszczególne zagadnienia umieszczam w przypisach. Zabieg ten ma i taką zaletę, że wyjaśnia dany problem, nie zacierając głównego nerwu wyводу.

Strategia wyводу

Zgodnie z podtytułem, warsztaty z dociekań filozoficznych – jak już nadmieniałam – prezentuję w dwojaki sposób. W części pierwszej przedstawiam je od strony merytorycznej, z kolei część drugą poświęcam objaśnieniu zasad ich stosowania. (Planuję napisanie

oddzielnej części III, zawierającej scenariusze poszczególnych warsztatów i strategię ich realizacji). Całość poprzedza wstęp, a zamyka zakończenie. Tekst uzupełnia bibliografia pozycji literaturowych, do których się odwołuję.

Część I, zatytułowana *Teoria*, składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy zaczynam od prezentacji przyjętego przeze mnie rozumienia **edukacji**. Przyjmuję jej kontekstową wykładnię, w myśl której należy kształcić i wychowywać zawsze w odniesieniu do aktualnej i przyszłej rzeczywistości. Następnie przypominam (choć dużo już zostało na ten temat napisane) o swoistości naszego obecnego oraz przyszłego świata i wymogach, jakie stawia on jednostce. Na bazie ustaleń płynących z tej refleksji precyzuję zadania współczesnej edukacji. Służą mi one następnie za punkt wyjścia w analizie jej obecnie realizowanej postaci. Z zestawiania tego wnioskuję, że należy wzmocnić jej wychowawczą funkcję, odpowiadającą za wyposażenie adeptów w prospołeczne postawy oraz kompetencje pozwalające samodzielnie radzić sobie w nowych, nieznanych warunkach. W zakończeniu rozdziału sygnalizuję, że lekarstwem niwelującym ten brak jest humanistyka, a mówiąc ściśle – swoiście rozumiana filozofia.

Zalecając **filozofię** jako antidotum na niedociągnięcia aktualnej edukacji, w rozdziale drugim przechodzę do wyjaśnienia, czym jest ta dyscyplina. Wskazuję na historycznie uwarunkowaną dwoistość jej rozumienia: jako zbioru problemów i ich historycznie usankcjonowanych rozwiązań oraz jako pewnego typu intelektualnej aktywności, tj. filozofowania. Następnie charakteryzuję to drugie ujęcie, ponieważ właśnie do niego, ze względu na formacyjną funkcję filozofowania, odwołuję się w kontekście korekty dzisiejszej edukacji. Przedstawiam jego cechy jako specyficznego typu rozumowania oraz warunki, jakie musi spełnić dana osoba, aby móc je podjąć.

Charakterystykę filozofowania dopełniam w rozdziale trzecim, w którym tłumaczę sens jego drugiego – obok refleksji – narzędzia: **dialogu**. Bliższe wyjaśnienie specyfiki tego rodzaju komunikacji jest ważne, gdyż to ona stanowi wzorzec, do którego realizacji dąży się w proponowanej w dalszych rozdziałach metodzie. Wskazuję na archetyp dialogu, a następnie nakreślam dwa typy filozoficznego dialogu: intelektualny i egzystencjalny. W każdym z tych przypadków omawiam ich cel, punkt wyjścia, przebieg i efekt.

Aby wykorzystać filozofowanie w edukacji, potrzebna jest metoda, która skłoniłaby podopiecznych do tej aktywności. W roz-

dziale czwartym dokonuję pierwszego przybliżenia instrumentu pełniącego taką rolę, tj. **warsztatów z dociekań filozoficznych**. Przeprowadzam ich ogólną charakterystykę, omawiam genezę i historię, wskazuję obszary zastosowania oraz odkrywam kilka piętér przesłanek tworzących ich fundament.

Zagadnienia etyczne stanowią ważny obszar zastosowania WDF. Ich bazowy, Lipmanowski projekt: „Filozofia dla dzieci” (P4C), został w dużej mierze zaprojektowany pod kątem lekcji etyki w szkole. Toteż w rozdziale piątym ukazuję swoistość etycznego stanowiska Lipmana. Dla przejrzystości wywodu zestawiam jego poglądy z dyskutowaną w Polsce koncepcją Leszka Kołakowskiego. Wyjaśniam zakładane przez obu myślicieli cele moralnego wychowania oraz środki ich realizacji. Dalej rozważam zarzut etycznego relatywizmu (sytuacjonizmu) stawiany projektowi Lipmana. Zaznaczę, że WDF – jako jego modyfikacja – ufundowane są na tym samym teoretycznym fundamencie.

Część II, nosząca tytuł *Metodyka*, obejmuje dwa rozdziały. Najpierw, w rozdziale szóstym, najobszerniejszym w tym tomie, przedstawiam **zasady realizacji** warsztatów z dociekań filozoficznych. Swą edukacyjną rolę pełnią one dzięki zaangażowaniu uczestników w dialog. Wskazuję zatem narzędzia (atmosferę i fazy zajęć) pozwalające skłonić ich do podjęcia i aktywnego kontynuowania tego rodzaju dyskursu. Wyróżniam etapy warsztatów, omawiam sens oraz sposoby i techniki ich przeprowadzania. Nakreślam strategię sprzyjającą uzyskaniu pożądaných efektów.

Ponieważ zachowanie prowadzącego WDF istotnie odbiega od działań nauczyciela pracującego według tradycyjnych metod edukacji, poświęcam tej kwestii cały rozdział siódmy. Koncentruję się w nim na najistotniejszej zasadzie obowiązującej podczas realizacji WDF: **prowadzący w toku całych warsztatów nie zajmują stanowiska w sprawach merytorycznych**. Dyrektywa ta, często nierozumiana i nieakceptowana, staje się przedmiotem ostrej krytyki, dlatego też najpierw omawiam i uzasadniam ten wymóg. Następnie przedstawiam powtarzające się pod jego adresem zarzuty i ustosunkowuję się do nich.

Chcąc zwiększyć przejrzystość i przystępność prezentowanego tekstu, dokonuję kilku zabiegów. Po pierwsze – rozdziały dzielę na mniejsze jednostki tematyczne, dzięki czemu tekst jest

przejrzysty i usystematyzowany. Po drugie – najogólniej o treści i miejscu danego rozdziału w całości książki informuje znajdujące się na jego początku streszczenie. Po trzecie – rozdziały kończę podsumowaniem, w którym konkluduję przeprowadzone w nich rozważania. Po czwarte – w większości akapitów pogrubiam kluczowe informacje. Po piąte wreszcie – wiele rozważań, chcąc uczynić je bardziej czytelnymi, ilustruję schematami i tabelami.

Zdarza się, że te same kwestie omawiam w różnych miejscach. Powtórzenia te wynikają z chęci zapewnienia poszczególnym rozdziałom pewnej autonomii, spójności i ciągłości wywodu. Chcę bowiem, aby można je bez większej szkody dla rozumienia czytać wybiórczo.

Moja droga do tej książki

Zanim zetknęłam się z programem Lipmana, miałam już za sobą dwudziestoletni staż dydaktyczny na uniwersytecie. Najpierw jako asystentka, a następnie adiunktka prowadziłam ćwiczenia i wykłady z historii filozofii. Dokładałam wielu starań, przygotowując się do zajęć. Zależało mi, aby trafić do studentów i ukazać im wartość „królowej nauk”, a przy tym czegoś ich nauczyć.

Za klucz do osiągnięcia tego celu uznałam wzbudzenie zainteresowania u studentów i skłonienie ich do refleksji nad kwestiami³, których nie dostrzegali lub uważali za oczywiste czy też banalne. W tym celu posługiwałam się **pytaniami**. Czyniłam je kanwą każdej jednostki zajęciowej i zachęcałam grupę do poszukiwania odpowiedzi na nie. Stanowisko klasyka, którego koncepcją właśnie się zajmowaliśmy, okazywało się jednym z możliwych rozstrzygnięć danego problemu.

Moje przekonanie o słuszności takiego podejścia do dydaktyki uległo wzmocnieniu wskutek szkolnego doświadczenia moich dwóch synów. Uświadomiło mi ono, z jednej strony, jak mało jest w szkolnej edukacji uczniowskich pytań, dyskusji, rozważań i innych twórczych działań; z drugiej zaś, jak atrak-

³ Trafnie zdiagnozował to student kulturoznawstwa, który zapytywany przeze mnie po raz wtóry, jak rozwiązałby daną kwestię, odparł: „Oj, czuję, że chce mnie pani zmusić do myślenia”.

cyjny jest dla nich taki rodzaj aktywności i jak bardzo go potrzebują⁴.

Przełomowym momentem mojej dydaktycznej ścieżki było uczestnictwo w organizowanej w roku akademickim 1993/94 przez Roberta Piłata (wtedy doktora oraz adiunkta w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN, dzisiaj profesora filozofii w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego) pierwszej edycji studiów podyplomowych „Filozofia w szkole”. Były one poświęcone Lipmanowskiemu programowi „Filozofia dla dzieci”. W ramach tych studiów brałam udział w wielu praktycznych zajęciach prowadzonych metodą propagowaną w tym projekcie. Pozwoliło mi to doświadczyć ich specyfiki i efektów takich jak **radość pracy w grupie** oraz jej **inspirujący i motywujący wpływ** na indywidualne działania; **zaangażowanie** we wspólne wykonywanie zadań; **zainteresowanie** tym, jak rozwiązały je pozostałe zespoły; **zdziwienie i podziw**, że można je zrealizować inaczej, a zarazem ciekawie i nietrivialnie itd. Odmienne style pracy oraz stanowiska formułowane podczas merytorycznych rozmów na temat tej metody zapamiętałam na długo. Dały mi one do myślenia i wskazały kierunki własnych poszukiwań.

Dzięki tym studiom zyskałam wgląd w narzędzie dydaktyczne, które odpowiadało mojemu stylowi realizowania dydaktyki. Umożliwiło mi ono werbalizację moich wcześniejszych intuicji. Pozwoliło zsyntetyzować własne doświadczenia wyniesione z uczestnictwa w warsztatach psychoedukacyjnych i włączyć je do myślenia o edukacji. Wszystko to ukierunkowało moje poszukiwania nowych rozwiązań w dydaktyce.

Jesienią 1994 roku przystąpiłam do pracy metodą Lipmana, i to od razu dwutorowo. Zaczęłam prowadzić po jednej godzinie warsztatów tygodniowo z piątą i szóstą klasą szkoły podstawowej, a ponadto dwie godziny tygodniowo realizowałam proseminarium „Filozofowanie z dziećmi” ze studentami trzeciego roku filozofii Uniwersytetu Łódzkiego. Lekcje pod hasłem *filozofowanie* miały na celu kształtowanie u uczniów określonych kompetencji. Z kolei celem proseminarium było zapoznanie uczestników

⁴ Obserwowałam zapał jednego z synów, wtedy licealisty, związany z lekturą *Chłopów* Władysława Reymonta, kiedy wraz z kolegami mieli, według własnego scenariusza, nakręcić filmik pt. *Wielkanoc u Borynów*. Pamiętam też poszukiwania i rozważania drugiego syna, również licealisty, który miał wskazać problemy, pytania i hipotezy leżące u podstaw opisanego przez nauczycielkę eksperymentu. Ostatecznie okazało się, że źle zrozumiał polecenie, gdyż chodziło o coś zupełnie innego.

z tytułową metodą oraz wprowadzenie ich do pracy z jej wykorzystaniem. Te zajęcia przebiegały według następującego schematu: jednostka warsztatów realizowana w pierwszym planie (45 minut) i następująca bezpośrednio po niej kolejna, poświęcona omówieniu zagadnień metodycznych związanych z zajęciami z poprzedniej godziny.

Wychodząc z założenia, że studentów uczyć pracy z dziećmi, w pierwszym planie z obiema tymi grupami prowadziłam identyczne zajęcia. W większości opierały się one na przygotowanych przeze mnie ćwiczeniach i fragmentach tekstów literackich (*Małego Księcia*, *Braci Lwie Serce*, *Dzieci z Bullerbyn* itd.). W krótkim czasie zorientowałam się, że analogiczne materiały stanowiące podstawę warsztatów mocno angażują obie grupy. Każda z nich formułowała **ważkie dla siebie problemy** i rozważała je **na swoim poziomie intelektualnym**. Postawiłam roboczą hipotezę: omawianą metodę (jak wiele innych) można z powodzeniem stosować na każdym poziomie edukacji. Poszukiwałam dla niej neutralnej nazwy i ostatecznie we wrześniu 1996 roku zaproponowałam studentom proseminarium zatytułowane „Warsztaty z dociekań filozoficznych”. Tego określenia użyłam również w opublikowanym dwa lata później tekście (Pobojewska 1998) i terminologią tą posługuję się do dzisiaj.

W następnych latach prowadziłam WDF z członkami różnych gremiów: z licealistami (zarówno zajęcia obowiązkowe w wymiarze godziny tygodniowo w drugiej klasie, jak i fakultatywne dla chętnych z różnych klas licealnych); z kilkoma rocznikami studentów pierwszego roku filozofii w ramach przedmiotu „Wprowadzenie do filozofii” (30 godzin w pierwszym semestrze); z wieloma grupami nauczycieli rozmaitych specjalności, przygotowując ich do pracy tą metodą w szkole⁵, oraz z seniorami na Łódzkim Uniwersytecie Trzeciego Wieku im. Heleny Kretz. W mojej opinii były to zajęcia udane, na wszystkich otrzymywałam pozytywne informacje zwrotne. W anonimowych ankietach ewaluacyjnych kończących cykl warsztatów uczestnicy wskazywali korzyści, jakie odnieśli z udziału w nich⁶. Do dzisiaj moi byli studenci in-

⁵ Począwszy od roku akademickiego 1994/1995 do dzisiaj uczyć studentów i nauczycieli pracy tą metodą.

⁶ Poniżej przytoczę wybrane opinie wyrażone przez uczestników kończących cykl zajęć prowadzonych metodą WDF. W zdecydowanej większości stwierdzali, że dzięki zajęciom poprawili swoje umiejętności formułowania poglądów i ich argumentowania. Ponadto powtarzały się inne opinie.

formują mnie, że z powodzeniem pracują, stosując WDF na zajęciach z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi. W latach 2005–2006 kierowałam międzynarodowym projektem, którego teoretyczne i praktyczne podstawy tworzyła teoria i metodyka warsztatów z dociekań filozoficznych (Pobojewska 2006). Wszystkie te doświadczenia utwierdziły mnie w przekonaniu o słuszności mojej hipotezy zakładającej uniwersalność i dużą edukacyjną wartość omawianej metody. Zdecydowały one również o modyfikacjach, które zaproponowałam w odniesieniu do jej Lipmanowskiego pierwowzoru (zob. *Problematyka książki*).

Równoległe do pracy dydaktycznej z wykorzystaniem WDF zajmowałam się ich teorią. Efektem doświadczeń, namysłu i wielu lektur jest kilkanaście moich publikacji poświęconych różnym aspektom tej metody. Teksty te, drukowane w naukowych czasopismach, pozostają rozproszone, dostępne tylko wąskiemu gronu czytelników, ponadto ukazują tę metodę fragmentarycznie. Uznałam zatem za wskazane **przedstawienie całościowej charakterystyki WDF z uwzględnieniem ich genezy, założeń, przesłania, zasad realizacji**, a także **ustosunkowanie się do najczęściej stawianych im zarzutów**. Chciałam przy tym uzupełnić swoje wcześniejsze rozważania, a w paru miejscach dokonać ich korekty. Kilka lat nosiłam się z zamiarem napisania książki na ten temat, ale plany te udało mi się zrealizować dopiero podczas urlopu naukowego uzyskanego w macierzystej Uczelni w 2017 roku.

Studenci 1. roku filozofii. „Nauczyłam się formułować swoje myśli w taki sposób, aby były zrozumiałe dla innych”, „Przełamałam nieśmiałość w wyrażaniu swoich poglądów”, „Po raz pierwszy w życiu udzielałam się na zajęciach”, „Zyskałam większą pewność siebie”, „Zrozumiałem, że trzeba słuchać, co mówią inni”, „Uświadomiłem sobie, że w sprawach najprostszych tkwi istota nowych problemów”, „[Zajęcia] zwróciły mi uwagę na poglądy inne niż moje”, „Dostrzegłem problemy, których wcześniej nie zauważałem”.

Studenci 3. roku filozofii. Powtarzają się wymienione powyżej uwagi, ale pojawiają się również nowe. „Odkryłem w sobie nowe talenty”, „[Zajęcia] pobudziły mnie do krytycznego myślenia”, „Zweryfikowałam niektóre swoje poglądy”, „Dostrzegłam różne sposoby postrzegania rzeczywistości”, „Poznałam fajnych ludzi”, „Otworzyłam się na nowe opinie i osoby”, „Zintegrowałam się z grupą”, „Zdobyłam szersze spojrzenie na problemy”, „Poprawiłem umiejętności pracy w grupie”.

Nauczyciele – słuchacze studiów podyplomowych. Jak wyżej, a ponadto: „Inaczej spojrzałam na edukację”, „Zyskałam większą wyobraźnię w tworzeniu lekcji”, „Wzbogaciłam swój warsztat pracy”, „Dostrzegłam możliwość nauczania przez zabawę”, „Uświadomiłam sobie konieczność rozmowy z uczniami”, „Odkryłam prosty sposób zaangażowania uczniów w problem”, „Pogłębiłam refleksję nad sobą i światem”, „Wyrobiłem sobie zdanie na różne tematy”.

Własne teksty wykorzystane w książce

Efekty mojej refleksji nad zagadnieniami związanymi z WDF systematycznie prezentowałam w artykułach publikowanych w naukowych periodykach. Stąd w studium tym wykorzystuję przemyslenia i sformułowania zawarte w moich wcześniej drukowanych opracowaniach. Jednak żadnego z nich nie przytaczam w niezmienionej postaci, ale każde uzupełniam, rozwijam oraz udoskonalam, i mogłabym to kontynuować. Trafnie zauważa bowiem Barbara Skarga, że tekstu naukowego nie pisze się, lecz nad nim pracuje i – dodam – jest to proces długofalowy (nieskończony?). Poniżej podaję, które z własnych publikacji wykorzystuję w poszczególnych rozdziałach.

Rozdział pierwszy *Edukacja we współczesnym świecie* pisałam na użytek tego studium, niemniej zawieram w nim fragmenty artykułów: *O niezbywalności „historii filozofii” w programach szkół wyższych* (Pobojewska 2005a) oraz *Filozofować z uczniami. Rola edukacji filozoficznej w szkole* (Pobojewska 2015).

Rozdział drugi *Filozofowanie* stanowi poszerzoną wersję mojego tekstu *Co to znaczy filozofować?* (Pobojewska 2011a). Uzupełniam go też wyimkami z rozprawki *Początek filozofii: postawy, motywacje, umiejętności* (Pobojewska 2012b).

W rozdziale trzecim *Dialog – narzędzie filozofowania (w kontekście edukacji)* znacząco rozwijam pomysł przedstawiony w pracy *O dialogu (w kontekście edukacji)* (Pobojewska 2005b).

Rozdział czwarty *Warsztaty z dociekań filozoficznych – teoria* to istotnie rozbudowana pierwsza połowa publikacji *Warsztaty z dociekań filozoficznych – narzędzie edukacji filozoficznej (i nie tylko)* (Pobojewska 2012c).

Rozdział piąty *Warsztaty z dociekań filozoficznych – etyka* tworzą: w początkowej części adaptacja tekstu *Kołakowski i Lipman: wychowawcze przesłanie ich koncepcji etycznych* (Pobojewska 2017), a dalej wykorzystuję swoje ustalenia zawarte w publikacji *Zajęcia warsztatowe z filozofii a relatywizm (sytuacjonizm), cz. II* (Pobojewska 2014).

Podstawą rozdziału szóstego *Warsztaty z dociekań filozoficznych – metodyka* jest druga połowa pracy *Warsztaty z dociekań filozoficznych – narzędzie edukacji filozoficznej (i nie tylko)* (Pobojewska 2012c), którą zasadniczo poszerzam. Omawiając fazę WDF *zbieranie pytań*, adaptuję część tekstu *Waga pytań w procesie edukacji* (Pobojewska 2014).

W rozdziale siódmym *Rola prowadzącego – dyrektywa wycofania się z merytorycznej warstwy dialogu* korzystam przede wszystkim z artykułu *Zajęcia warsztatowe z filozofii a relatywizm. Dyrektywa wycofania się prowadzącego z merytorycznej warstwy dialogu* (Pobojewska 2012d). Z kolei w charakterystyce dialogu intelektualnego wykorzystuję urywki: *O dialogu (w kontekście edukacji)* (Pobojewska 2005a), *Dialogu w metodzie Sokratejskiej i na zajęciach warsztatowych z filozofii* (Pobojewska 2011b) oraz *Warsztatów z dociekań filozoficznych – narzędzie edukacji filozoficznej (i nie tylko)* (Pobojewska 2012c). Podrozdziały dotyczące indoktrynacji i autorytetu piszę na użytek tej książki.

Podziękowania

Jak wspominałam, wiele lat dojrzewałam do napisania tego studium, tak więc lista osób, które przyczyniły się do jego powstania, jest długa i nie jestem w stanie przytoczyć jej tu w całości.

Jestem bardzo wdzięczna mojemu mężowi Juliuszowi Grabskiemu za jego udział w organizacji naszego życia rodzinnego, co pozwoliło mi uzyskać czasową przestrzeń dla moich naukowych poczynąń. Ponadto dziękuję Mu za techniczne opracowanie schematów zamieszczonych w tej książce oraz za opinie na temat moich prac, gdyż często był ich pierwszym czytelnikiem. Dziękuję również naszym synom Lechowi i Markowi, bowiem towarzyszenie im w procesie edukacji uświadomiło mi jego istotne mankamenty. Natomiast ich różne charaktery oraz reakcje bardziej uwrażliwiły mnie na indywidualność i dobro każdego studenta.

Zaciągnęłam duży dług wdzięczności wobec osób zajmujących się w Polsce projektem Lipmana. Profesor Robert Piłat był i jest dla mnie wzorem prowadzącego zajęcia warsztatowe. To on zachęcił mnie do udziału w studiach podyplomowych poświęconych metodzie Lipmana. W czasie ich trwania zawarłam ważne dla mnie znajomości z Hanną Diduszką, Barbarą Herman, Anną Łagodzką, Marią Mazurkiewicz, Martyną Siemaszko, Anną Szymaszczyk, a później z Anną Bentyń, Anną Bułą i Dominiką Deptą-Mareł. Kontakty z nimi stanowiły dla mnie źródło inspiracji i pozytywnej energii. Współpracujemy do dzisiaj w założonym w 2002 roku Stowarzyszeniu Edukacji

Filozoficznej „Phronesis”⁷, popularyzującym filozofowanie z dziećmi i młodzieżą.

Udział w powstaniu tej książki mają również studentki i studenci, których uczyłam metody warsztatów z dociekań filozoficznych: Patrycja Wojnarowska, dr Maria Robaszkiewicz, Anna Jurek, dr Piotr Goldstein oraz dr Marcin M. Bogusławski. Dzielili się oni ze mną pozytywnymi efektami swojej pracy z wykorzystaniem WDF. Pierwsza z nich stosowała tę metodę na zajęciach z dorosłymi obciążonymi różnymi niepełnosprawnościami; druga uczy jej pedagogów na Uniwersytecie w Paderborn; trzecia prowadzi warsztaty edukacyjne z ramienia Fundacji Nowoczesnej Edukacji „SPUNK”; czwarty pracuje tą metodą w wielu krajach świata, realizując międzynarodowe projekty; piąty wykorzystuje ją na kursowych zajęciach na kierunku filozofia na Uniwersytecie Łódzkim. Wszyscy oni przekonywali mnie o przydatności publikacji całościowo prezentującej WDF, co było dla mnie istotną motywacją przy jej pisaniu.

Wiele dziękuję uczestnikom moich zajęć – uczniom, studentom i nauczycielom, którzy w trakcie warsztatów zwracali mi uwagę na różne ich aspekty i w ten sposób skłaniali do dalszego namysłu nad nimi.

Dzięki formalnemu wsparciu Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi prowadziłam międzynarodowy projekt *Edukacja rodziców*, w którym wykorzystywałam WDF. Doświadczenie to upewniło mnie, że metoda ta dobrze funkcjonuje w rozmaitych środowiskach i zbiera pozytywne opinie w różnych krajach (w tym wypadku w Hiszpanii, Holandii, Niemczech, Rumunii i na Malcie). Podczas realizacji tego grantu poznałam bliżej dwie moje obecne przyjaciółki, trenerki działań twórczych – dr Dorotę Nawrat-Wyras i dr Beatę Marcinkowską. Wspólne tworzenie z nimi jednostek warsztatów otworzyło mnie na nowe możliwości w tym zakresie, dając także wiele satysfakcji i radości.

Wyrazy wdzięczności formułuję pod adresem mojej Alma Mater – Uniwersytetu Łódzkiego, gdzie znalazłam dogodne warunki do pracy naukowej nad filozofią edukacji. Krótkie badawcze wyjazdy w ramach międzyuniwersyteckiej bezpośredniej współpracy do Zentrum für Philosophie und Grundlagen der Wissenschaft, Universität Giessen (Centrum Filozofii i Podstaw Nauk na Uniwersytecie Giessenśkim) umożliwiły mi zapoznanie się z ob-

⁷ www.phronesis.org.pl (dostęp: 20.01.2019).

cojęzyczną literaturą przedmiotu w czasach, kiedy usługi internetowe nie były jeszcze rozwinięte. Moi przełożeni – najpierw prof. dr hab. Ryszard Panasiuk, a następnie prof. dr hab. Barbara Tuchańska – przychylnie ustosunkowywali się do przedstawianych przeze mnie propozycji prowadzenia zajęć ze studentami metodą warsztatów z dociekań filozoficznych, mimo że wykraczały one daleko poza tradycyjną praktykę akademicką. Pozwoliło mi to zdobyć doświadczenie w pracy tą metodą. Na koniec roczny urlop naukowy ułatwił mi zebranie moich przemyśleń i napisanie tego opracowania.

Chcę podziękować dr. hab. Maciejowi Woźniczce, profesorowi Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, za podjęcie trudu napisania recenzji wydawniczej tej książki oraz paniom Elżbiecie Konopackiej i dr Katarzynie Kuczyńskiej za uwagi dotyczące jej treści.

Dziękuję wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tej publikacji.